

SOC416 – Kvalitativní interview a biografické techniky

Ondřej Kopecký 55052

55052@mail.muni.cz

Individuální analýza rozhovoru – Jak se žije prodejcům Nového prostoru?

Úvod

V našem výzkumu jsme se zaměřili na prodejce Nového prostoru, jako na jedince, jejíž sociální exkluze nabývá výjimečné transparentnosti. V této souvislosti nás proto zajímaly nejen životní příběhy prodejců (jak se dostal k NP), ale i problematika vlastní identity, resp. identity zákazníků. V kvalitativních rozhovorech jsme se pak snažily postihnout především ekonomickou, sociální a kulturní dimenzi exkluze. Výzkum probíhal v tradici interpretativní sociologie, kdy je kladen důraz na pochopení smyslu jednání a uvažování komunikačních partnerů.

Základní výzkumné otázky:

- 1) Jak se žije prodejcům Nového Prostoru ? (v současné době – dimenze ekonomická, sociální, kulturní, struktura dne – aktivity)
- 2) Jak vypadal proces vývoje nepříznivé situace prodejce ? (jak se do ní dostal, co se změnilo, jaká je perspektiva do budoucna)
- 3) Jaká je identita prodejce ? (sebereflexe, vnímání vlastního společenského statusu a statusu „zákazníků“)

Komunikační partner

Kontakt na komunikační partnery byl získán v brněnské kanceláři a výdejně Nového prostoru, kde nám vedoucí brněnské pobočky ochotně poskytla seznam prodejců i s jejich místy prodeje, čímž byl zároveň tento „cvičný“ výzkum schválen. Kontaktní osobou se stal pan Zdeněk, kterého však nebylo lehké dostihnout na jeho prodejním místě, neboť se střídal se svou družkou (paní Zdenou), která prodávala NP na jiném místě.

Proto jsem pana Zdenka „vzvedl“ přímo v kanceláři NP, neboť nebylo jisté, které prodejní místo zvolí. Též povětrnostní podmínky rozhovoru výjimečně přály: přšelo, prodej a možný ušlý zisk byl tedy znemožněn.

Mimo diktafon probíhala první část rozhovoru, kdy pan Zdenek spolu s dalšími prodejci, konzumovali ve výdejně ranní kávu. V této části jsem se dozvěděl základní informace, kdy komunikační partner velmi ochotně vyprávěl svůj životní příběh a situaci v Novém prostoru. Tato část interview je bohužel bez záznamu, neboť probíhala cestou k místu uskutečnění rozhovoru.

Panem Zdenkem byl pak navržen podnik rychlého občerstvení, kdy bylo možno provést rozhovor, který nebyl příliš vzdálen od místa prodeje NP. Sám aktivně spolupracoval a souhlasil se všemi formami zveřejnění jeho výpovědí.

S panem Zdenkem šla i jeho družka paní Zdena, které nebylo dobře a měla se po chvíli od nás odpojit a rozhovoru se nezúčastnit. Vlivem výše zmíněných povětrnostních podmínek tak však neučinila, a zprvu pasivně, posléze i aktivně se účastnila rozhovoru.

Pan Zdenek byl velmi komunikativní a velmi mu záleželo na prezentaci jeho názorů i celkové situace prodejců NP tak, že neváhal aktivně do rozhovoru zapojit i dalšího prodejce (pana Jaroslava).

Analýza rozhovoru

Rozhovor byl poněkud komplikován překotnou snahou o výpověď (pan Zdenek přebíral roli moderátora) a navíc složitou jazykovou konstrukcí výpovědi komunikačního partnera. Z tohoto pohledu hodnotím záporně svou úlohu, kdy jsem víceméně nechal plynout rozhovor bez větších snah o pokrytí všech relevantních témat. V přítomnosti dalších dvou lidí (i když, nebo právě proto, že se jednalo o zainteresované) nebylo možno se dotknout závažných a citlivých témat. Přes to se však podařilo otevřít většinu témat.

1) Proces vývoje nepříznivé situace

Pan Zdenek větší část svého životního příběhu vypověděl ještě mimo záznam. Panu Zdenek je rom a je mu nyní 53 let, NP prodává již pět let. Dík ztráty zaměstnání (zavírání dolů) i rodiny (z Plzně) se ocitl v tíživé životní situaci. Dle svých výpovědí zasvětil práci v dolu všechnen volný čas, přičemž trpěla především rodina:

... já jsem neznal opravdu nic jiného, jak byl rok dlouhý co je víkend, já když sem jel domů, tak jsem jel jednou za dva měsíce, nebo jsem poslal domů peníze, nemůžu jet, já musím jít, tenkrát za komunistů to byla Štrougalka, to neexistuje abych vzal Štrougalku, aby mě oni pustili domů, tam byla Štrougalka furt, měsíc co měsíc.

Do Brna se dostal náhodou, když jel navštívit své spolupracovníky na Ostravsko, a cestu přerušil za účelem návštěvy jednoho z těchto kolegů, který zrovna prodával Nový prostor. Prodej zkusil a přes počáteční neúspěchy u prodeje zůstal. Z výpovědi vyplývá, že většinu utržených peněz utratil v restauračních zařízeních. Zlomem v jeho životě bylo seznámení s paní Zdenou, která v té době prodávala v rychlém občerstvení, kde se prodejci NP částečně stravovali.

Dík častým docházkám pana Zdenka měla paní Zdena spory s vedoucí rychlého občerstvení, které vyvrcholily odchodem paní Zdeny z tohoto zaměstnání. Paní Zdena prodává NP již téměř rok.

2) Sociální exkluze

a) Dimenze ekonomická

Pan Zdenek je zaregistrován na úřadu práce a pobírá podporu v nezaměstnanosti. Prodejem NP si přilepšuje:

...Jsem na podpoře, právě platím podnájem, a žiju jen z toho, co si tady vydělám...

...Dá se spíš říct, že vycházím teda, protože člověk potřebuje toho víc, jo potřebuje třeba to oblečení, nebo takhle jo. Takže nemáme to fakt jednoduchý...

Pan Zdenek, ani paní Zdena nevnímají prodej NP jako přechodnou situaci a oba jsou již s tímto „zaměstnáním“ smířeni, ačkoliv pan Zdenek deklaruje svou touhu získat opět práci:

...šel bych, at' je to jakákoliv. Šel bych, protože já dělat chci. Protože my, umím si představit, že vždycky rozumnější brát deset tisíc, to tam bylo přímo takhle, než abych bral dva tisíce. Je to velký rozdíl. Šel bych...

Je však smířen se situací:

....Já chodím každý měsíc... se musím hlásit. Voni vám potom daj takovej lísteček, jo, voni vás potom tam pošlo tam, do, ohledně té práci, tam přijdete a voni vám řeknou, že už je to obsazený, už je to plný. Kór, když přijde takovej člověk, jako jsem já. Vidí pleť, padesát roků pryč, bohužel...

....když mně viděj, já si jenom myslím, tak řeknou, ššš my nemáme pro svoje vlastní lidi práci, a pro ně budeme mít? a je mu přes padesát let eště k tomu jo? je to těžký prostě dneska ten život, těžší než bylo před tím...

Oproti tomu paní Zdena již pasivně přijala svou úlohu a další práci neshání:

Zda: Abych řekla upřímně, protože mně už teďka bolí nohy, hodně, a já bych měla možnost třeba u vietnamců dělat, jenomže to je deset hodin, stát na nohách, bez přestávky vlastně, tam máte jídlo v obchodu, všechno a já už bych to nevydržela, tady se aspoň v pohodě najím, vodpočinu si, a je to úplně vo něčem jiným

Zde: může kdykoliv si přijít, si sednout, odpočnout si, dát si něco, pítí třeba, cokoliv a může pokračovat v prodávání,

*jenže u těch číňanů, prostě si nemůže dovolit, tam musí být
Zda: To já bych měla jako práci hned... kdybych se zeptala u vietnamců,*

Myslím, že můžeme říci, že prodej NP příliš aktivnímu shánění práce nepřispívá. Prodejci sice neopustí normální pracovní návyky (viz dimenze kulturní a každodennost), avšak nutnost stát na svém prodejním místě a tím spojené hrozba ztráty zákazníků veškerou aktivní snahu blokuje:

...já taky kolikrát jsem si říkal du se podívat tam jako mi paní říká: běž se podívat tam a tam, a uvidíš, zkus to, no a pak jsem jí říkal dneska tam neskočíme, peníze nejsou, zítra je taky den, prostě, nechci to vzdát, nechci to vzdát, protože když odejdu, když odejdu z toho prodeje, tak už můžu očekávat, spíš, že nebudu mít ani korunu...

...vy jste prostě bez peněz, proto říkám, když nějaký vyřizování někde, tak to radši budu stát než abych něco vyřizoval jo, opravdu člověk riskuje, a když takhle prší, tak si řeknu, jdu si něco vyřídít jo,, protože vím, že i když tam budu stát tak neprodám nic , ale že člověk opravdu riskuje...

Navíc prodejci nepobírající žádné sociální dávky jsou existencionálně na prodeji NP závislí:

...copak když máme ještě ubytování zaplacený, když takhle prší, že si můžeme odpočnou třeba na baráku, ale horší to maj ty lidi který platěj Ostrakovy každý den sto pět korun, nebo kolik... ty to maj horší...

...protože oni nedostávají podporu, oni si nemůžou dovolit, nemůžou si na celý měsíc zaplatit, protože nemají podporu, to si akorát může dovolit jen člověk který bere, že zaplatím celý měsíc... takový který nemá tu podporu, si musí zaplatit ubytovnu, platit denně...

b)Dimenze sociální

Jak jsem již výše zmínil důležitým životním mezníkem, bylo seznámení se s paní Zdenou. Pan Zdenek tomuto momentu přisuzuje velký význam, neboť vztah s paní Zdenou „ho změnil“. V tomto vztahu vidí jedinou jistotu, kterou nyní má:

...člověk, kterej je na ulici tak nemůže prostě, nemáte žádnou oporu, nemáte nic, jako člověk nezná nic jinýho, tak jak jsem vám několikrát říkal, než jenom tu hospodu a ten prodej, no a takhle si přijde na jiný myšlenky když má třebas někoho jo a ten už vás potom jo ,, ne takhle: takhle to bude..“ jo asi takhle tak už naskočí na jinejch myšlenkách jo a dokonce si myslím, že to bude lepší a lepší...

... kdyby se stalo něco mezi ,mnou a jí, že bychom se rozešli, tak se vrátím zpátek k těm bejvalejm myšlenkám, budu chodit po hospodách, jo, a choval bych se tak, jak se chovají voni, jo, a já nedokážu takovýho udělat, protože byl jsem přesvědčen, ve skutečnosti dá se říct, že mně přesvědčila, že kvůli mě musela nechat práci, jo...

S rodinou se stýká velmi sporadicky (maximálně jednou ročně) a jak sám uvádí rodina mu nerozumí:

...o všem jsem se děckama pohádal, ohledně toho, jo, to o Zdence jsem jim vysvětlil, a pak mi řekli, že příjdu za nima jen když potřebuju nějaký peníze, a to mně naštvalo, to mě naštvalo, to ste mě opravdu kluci neměli, jo kdyby jsem chodil po kriminálech, nestaral se vo vás, mohli ste mi tohleto klidně říct, vy si vůbec neuvědomujete, co ste řekli, že to je prostě silný slovo, neříkám kdyby jim bylo patnáct, čtrnáct rokům jenomže když vám řeknu taková osm a dvacetiletá já si myslím že už má za sebou, že už ví co je dobrý a co je špatný...

Ani kontakty s ostatními prodejci NP pan Zdenek příliš nerozvíjí, ačkoliv v minulých letech to byly jeho jediní známí. Vůbec byla patrná distance od ostatních prodejců, a zjevně demonstrována kritika jejich způsobu života. Dalo by se říci, že vztah k ostatním prodejcům je ryze profesionální (sám je označuje jako „kolegy“) a jediným blízkým člověkem je paní Zdenka.

...Já jsem zvěššina byl sám, zašel jsem si s nima, pokecal si do tý hospody, dvě tři piva sem si dal, dal jsem si kafe, večeri potom, a vodušel jsem, voni tam třeba seděli ale já jsem vodušel...

...Ne, a to jsou prodejci zvěščina takový prostě, ževoni znaj to co znám já, že prodávají a pak jdou do hospody, ale já bohužel do hospody nechodím, já na to nemám čas, jo, voni normálně nedělaj nic prostě, já dělám zase, jedna věc a druhá, mám paní, a voni ani tu paní nemají, takže mezi náma v určitý věci je rozdíl, jo asi takhle nějak...

c)Dimenze Kulturní

Pan Zdenek, v porovnání s ostatními rozhovory, je zřejmě typickým prodejcem NP,. Ačkoliv ostatní komunikační partneři našeho týmu se shodně vymezovali od ostatních prodejců, všichni alespoň částečně vybočovali ze stereotypu typického prodejce, tak jak jej předkládali sami partneři. Příjem NP není jejich hlavním příjmem a ačkoliv je prodej NP časově velmi náročný, dovoluje jim relativně svobodně nakládat s „volným“ časem, který v případě pana Zdenka je věnován ručním pracem (výroba šperkovnic ze špějí).

Jak již bylo výše zmíněno, organizace času není vzdálena pracovnímu rytmu, kdy prodejci, pokud chtějí splnit svou kvótu prodaných časopisů, musí být brzo ráno ve výdejně, a prodávat často do večerních hodin. Víkend je pak zasvěcen nedělnímu prodeji, který se odehrává většinou v blízkosti fungujících kostelů.

...prostě už s tím víkendem se musí počítat, že prostě my si nemůžeme dovolit, když už i přes ten víkend prodáváme, že to je opravdu katastrofa, a furt máme málo, máme málo z toho důvodu, že chodíme prodávat i přes ten víkend, no, takže my nevíme co je volno, jak haviři...

Politickou situaci pan Zdenek zvlášť nesleduje, noviny téměř nečte a televizi pouští jen když „jde nějaký dobrý film“, avšak i ten ustupuje práci (šperkovnice). Z rozhovoru vyplynulo, že zájem o dění ve světě je spíše doménou paní Zdenky, která si též kupuje noviny:

...Zdenka si hlavně kupuje, občas to vezmu taky do ruky, málokdy se to stane, jednou v týdnu... vám říkám, my neznáme nic jiného, to už hlavně z toho důvodu neznáme nic jiného, jen ten prodej...

3) Identita prodejce

Z rozhovoru s panem Zdenkem byla patrné, že identitu prodejce NP přijímá kladně. Velmi ostře se vymezuje oproti „žebrákům“, a taktéž byla patrný odstup od ostatních prodejců NP.

...dá se říci, že nás už celý Brno... Vemte například mne, já jsem prodával na podporu, jsou určití lidé co na podporu chodějí prodávat, do práce chodějí, teď jsem na České tam chodějí všichni i z těch sídlišť, a z vesnice, to je prostě hlavní centr v Brně, takže říkám, že mne zná už celý Brno a když jdu třeba takhle po městě, tak už třeba z dálky mně zdraví: dobrý den, dobrý den, taky už každý věděl, že už mám ženskou...

...voni ty lidi si spíš říkají, podívej se na toho černýho, jak se snaží, vod rána do večera tady prodává, jo? Jak se snaží...

4) Závěr

Očekávaná sociální exkluze se projevila ve všech sledovaných dimenzích (ekonomická, sociální a kulturní). Největší exkluze se projevila v ekonomické dimenzi, která se zdá být určující pro ostatní dimenze.

Pan Zdenek se necítí být prodejcem Nového prostoru příliš stigmatizován, naopak hodnotí svou pozici kladně a považuje se za aktivního řešitele své životní situace.

Důležitým mezníkem v jeho životě bylo seznámení se s paní Zdenou, která nyní představuje jeho jedinou blízkou osobu. Ostatní sociální vazby (ať již mezi prodejci NP, či zákazníky) nejsou na bázi přátelství, ale známosti.

Pan Zdenek se ostře vymezuje proti ostatním skupinám závislým na materiální pomoci ostatních (především žebráků). Za svou situaci si dle svých slov může sám, ačkoliv dodává, že práci nesežene díky svému věku a faktu, že je Rom.

Oproti tomu paní Zdena je smířena se svou situací a jiný způsob obživy aktivně neshání. Prodejce Nového prostoru lze považovat za zvláštní skupinu „zákazníků sociálního státu, neboť svou sociální exkluzi veřejně deklarují (samotný prodej a adresné označení identifikačními kartami).